IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 23 Issue 01 AVGUST 2026

БЮДЖЕТ ТАШКИЛОТЛАРИДА МОЛИЯВИЙ НАТИЖАЛАРНИ ҲИСОБГА ОЛИШ ТАРТИБИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Турғунова Навола Абдурашид қизи
Ўзбекистон Республикаси
Банк-молия академияси магистранти
E-mail: navolaturgunova@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.21876990

АННОТАЦИЯ. Ушбу мақолада бюджет ташкилотларида молиявий натижаларни ҳисобга олиш тартибини такомиллаштириш масалалари тадқиқ этилган. Мавзунинг долзарблиги давлат молиясини бошқаришда ҳисоб маълумотларининг ишончлилиги, шаффофлиги ва таҳлилий қийматини ошириш зарурати билан белгиланади. Мақолада Ўзбекистон Республикасида амал қилаётган бюджет ҳисоби меъёрлари, бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисобини юритиш йўриқномаси, ягона счётлар режаси ва бюджет ҳисоботини тузиш талаблари таҳлил қилинди.
Калит сўзлар: бюджет ташкилоти, бюджет ҳисоби, молиявий натижа, бухгалтерия ҳисоби, бюджет ҳисоботи, ягона счётлар режаси, ички назорат, рақамлаштириш.

ABSTRACT. This article examines ways to improve the procedure for accounting for financial results in budget organizations. The relevance of the topic is determined by the need to increase the reliability, transparency and analytical value of accounting information in public finance management. The article analyzes the current budget accounting rules of the Republic of Uzbekistan, the instruction on accounting in budget organizations, the unified chart of accounts and requirements for budget reporting.
Keywords: budget organization, budget accounting, financial result, accounting, budget reporting, unified chart of accounts, internal control, digitalization.

КИРИШ

Давлат молиясини самарали бошқаришда бюджет ташкилотларининг бухгалтерия ҳисоби ва молиявий ҳисоботи муҳим ахборот манбаи ҳисобланади. Бюджет ташкилотлари фаолиятида молиявий натижа тушунчаси тижорат ташкилотларидаги фойда ёки зарар тушунчасидан фарқ қилади, чунки бу ерда асосий мақсад даромад олиш эмас, балки ажратилган бюджет маблағлари ва қонунчиликда рухсат этилган бюджетдан ташқари тушумлардан мақсадли, тежамкор ва натижадор фойдаланишдир.

Ўзбекистон Республикасининг «Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида»ги Қонунида бюджет ташкилотлари ва давлат мақсадли жамғармаларининг бухгалтерия ҳисоби ҳамда молиявий ҳисоботи бюджет ҳисоби стандартлари ва бошқа қонунчилик ҳужжатлари асосида тартибга солиниши белгиланган. Бюджет кодексида эса бошланғич ҳисоб ҳужжатларининг мавжуд эмаслиги, бюджет ҳисоби ва молиявий ҳисобот маълумотларининг бошланғич ҳужжатларга мувофиқ келмаслиги, операциялар ва мол-мулкнинг тўлиқ акс эттирилмаслиги бюджет ҳисобини юритиш тартибини бузиш сифатида белгиланади.

Мақоланинг мақсади бюджет ташкилотларида молиявий натижаларни ҳисобга олишнинг амалдаги тартибини таҳлил қилиш ва уни такомиллаштириш бўйича илмий-амалий таклифлар ишлаб чиқишдан иборат. Тадқиқот вазифалари сифатида меъёрий асосларни ўрганиш, молиявий натижалар ҳисобининг таркибий элементларини аниқлаш, мавжуд муаммоларни тизимлаштириш ва рақамлаштириш шароитида ҳисоб

маълумотларининг таҳлилий имкониятини ошириш йўналишларини белгилаш назарда тутилди.

АДАБИЁТЛАР ШАРҲИ

Илмий адабиётларда давлат сектори ҳисобини ислоҳ қилишнинг асосий мақсади ҳисоботларнинг шаффофлиги ва ҳисобдорлигини ошириш билан изоҳланади. Жамоат секторида ҳисоблаш усулига яқинлашиш активлар, мажбуриятлар, даромадлар ва харажатлар ҳақида тўлиқроқ маълумот беради, аммо уни жорий этиш молиявий ахборотдан фойдаланувчиларнинг тайёргарлиги, ахборот тизимлари ва норматив мувофиқлашувни талаб қилади (Carlin, 2005; Flynn et al., 2016).

Аккруал бюджетлаштириш ва ҳисоблаш усулига асосланган ҳисоб бюджет сиёсатига таъсир кўрсатади, чунки у харажатларни фақат касса чиқими сифатида эмас, балки ҳисобот даврига тегишли иқтисодий воқелик сифатида кўрсатади (Martí, 2006). Шу билан бирга, айрим тадқиқотларда давлат сектори учун хусусий сектор ҳисоб моделини тўлиқ кўчириш доимо ҳам мақбул эмаслиги, бюджет ижроси ва молиявий ҳисобот кўрсаткичларини мувофиқлаштириш зарурлиги таъкидланади (Hodges & Mellett, 2003; Barton, 2005).

Замонавий тадқиқотларда бюджет ва молиявий ҳисобот ўртасидаги фарқларни очиқ тушунтириш ҳисоботларнинг таққосланувчанлиги ва ишончлилигини ошириши қайд этилади (van Schaik, 2021). Давлат муассасаларида ҳисоб маълумотларини такомиллаштириш кадрлар тайёргарлиги, ҳисоб сиёсати, ички назорат ва ахборот тизимларининг интеграцияси билан бевосита боғлиқ (Setiawan et al., 2025; Setyawan, 2025).

Ўзбекистон шароитида масала, аввало, амалдаги бюджет ҳисоби меъёрларига тўлиқ риоя қилиш, молиявий натижаларни тегишли субсчётлар бўйича тўғри ёпиш, бюджет ва бюджетдан ташқари маблағлар ҳаракатини алоҳида таҳлил қилиш, ҳисобот шаклларини Бош журнал китоби маълумотлари билан узвий боғлаш зарурати билан аҳамиятлидир.

ТАДҚИҚОТ МЕТОДОЛОГИЯСИ

Тадқиқотда меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларни таҳлил қилиш, қиёсий таҳлил, тизимли ёндашув, умумлаштириш ва мантиқий хулоса чиқариш усулларидан фойдаланилди. Асосий манба сифатида Ўзбекистон Республикасининг «Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида»ги Қонуни, Бюджет кодекси, бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисоби юритиш йўриқномаси, бюджет ҳисобининг «Ягона счётлар режаси» стандарти ва бюджет ҳисоботи бўйича меъёрий ҳужжатлар олинди.

Таҳлил жараёнида молиявий натижалар ҳисоби бюджет маблағлари, бюджетдан ташқари маблағлар, таълим ташкилотларида тўлов-контракт маблағлари ва бошқа даромадлар каби манбалар бўйича алоҳида кўриб чиқилди. Бунда ҳисоб регистрлари, субсчётлар, ҳисобот шакллари ва ички назорат элементлари ўртасидаги боғлиқликка эътибор қаратилди.

АСОСИЙ ҚИСМ

Бюджет ташкилотларида молиявий натижаларни ҳисобга олишнинг асосий вазифаси ҳисобот даврида ташкилот фаолияти натижасида юзага келган даромадлар, ҳақиқий харажатлар, молиявий активлар ва мажбуриятлар ўзгаришини тўғри акс эттиришдан иборат. Молиявий натижалар бюджет маблағлари бўйича, бюджетдан ташқари маблағлар бўйича ҳамда қонунчиликда белгиланган бошқа тушумлар бўйича алоҳида шакллантирилиши керак.

Амалдаги йўриқномага мувофиқ бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисоби мемориал ордер шаклида юритилади, вазирлик ва идоралар эса Иқтисодиёт ва молия

вазирлиги билан келишган ҳолда журнал-ордер шаклидан фойдаланиши мумкин. Бу тартиб молиявий натижалар ҳисобида ҳужжатлаштириш, синтетик ва аналитик ҳисобни мувофиқлаштириш, Бош журнал китоби маълумотларини ҳисобот шакллари билан солиштириш имконини беради.

2024 йилдаги ўзгартиришлар бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисоби йўриқномаси бўлимларини, жумладан молиявий натижалар ҳисобига оид қисмларни янгилашга қаратилган. Шу билан бирга, ташкилотлар бухгалтерия ҳисобини бюджет ҳисобининг 2-сонли стандарти — «Ягона счётлар режаси» асосида юритиши белгиланган. Бу молиявий натижаларни ягона методологик асосда акс эттиришга хизмат қилади.

Бюджет ташкилотларида молиявий натижаларни ҳисобга олишда ҳисобот даври охирида тегишли жорий йил молиявий натижа субсчётларини якуний молиявий натижа субсчётларига ўтказиш муҳим ҳисобланади. Масалан, бюджет маблағлари бўйича жорий йилга молиявий натижалар йил охирида 280-субсчётга ўтказилиши ва жорий йил субсчётларида қолдиқ қолмаслиги керак. Ягона счётлар режасида эса таълим ташкилотларида ўқитишнинг тўлов-контракт маблағлари бўйича молиявий натижаларни акс эттириш учун алоҳида субсчётлар назарда тутилган.

Мавжуд амалиётда молиявий натижалар ҳисобини такомиллаштиришни талаб қиладиган бир қатор жиҳатлар мавжуд. Биринчидан, айрим ташкилотларда бюджет ва бюджетдан ташқари маблағлар бўйича даромад ҳамда харажатларни аналитик кесимда ажратиш етарли даражада автоматлашмаган. Иккинчидан, ҳисоб регистрларидаги маълумотлар билан ҳисобот шакллари ўртасидаги боғлиқлик ҳар доим ҳам тезкор таҳлил учун қулай эмас. Учинчидан, молиявий натижалар бўйича ички назорат кўпроқ ҳисобот топшириш босқичида амалга оширилиб, жорий давр давомида рискларни олдиндан аниқлаш имконияти чекланади.

Молиявий натижалар ҳисобининг сифатини ошириш учун, аввало, даромад ва харажатларни манбалар бўйича аниқ таснифлаш зарур. Бюджет маблағлари, ривожлантириш жамғармаси маблағлари, тўлов-контракт тушумлари, грантлар, ижара тушумлари ва бошқа манбалар бўйича алоҳида аналитик кодлардан фойдаланиш ҳисоботда хатоларни камайтиради ва бошқарув таҳлилини соддалаштиради.

Иккинчи муҳим йўналиш — ҳисоб регистрлари ва ҳисобот шаклларини рақамли тизимда интеграция қилишдир. Агар мемориал ордерлар, Бош журнал китоби, субсчётлар айланмаси ва ҳисобот шакллари ягона ахборот тизимида ўзаро боғланган бўлса, молиявий натижа бўйича фарқлар, нотўғри таснифланган операциялар ва йил охирида ёпилмаган субсчётлар автоматик аниқланади.

Учинчи йўналиш — ички назоратни кучайтиришдир. Молиявий натижалар ҳисобида назорат фақат йил охирида эмас, балки ҳар ой ва ҳар чоракда амалга оширилиши керак. Бунда бюджет сметаси, харажатлар лимити, ҳақиқий харажатлар, касса харажатлари, дебиторлик ва кредиторлик қарзлари ҳамда молиявий натижа субсчётлари ўзаро солиштирилади.

1-жадвал

Бюджет ташкилотларида молиявий натижалар ҳисобини такомиллаштириш йўналишлари

Йўналиш	Амалдаги муаммо	Такомиллаштириш чораси	Кутиладиган натижа
Аналитик ҳисоб	Маблағ манбалари ва харажат турлари кесимида деталлаштириш	Бюджет, бюджетдан ташқари ва бошқа тушумлар бўйича аналитик кодларни	Молиявий натижаларни манбалар бўйича аниқ таҳлил қилиш

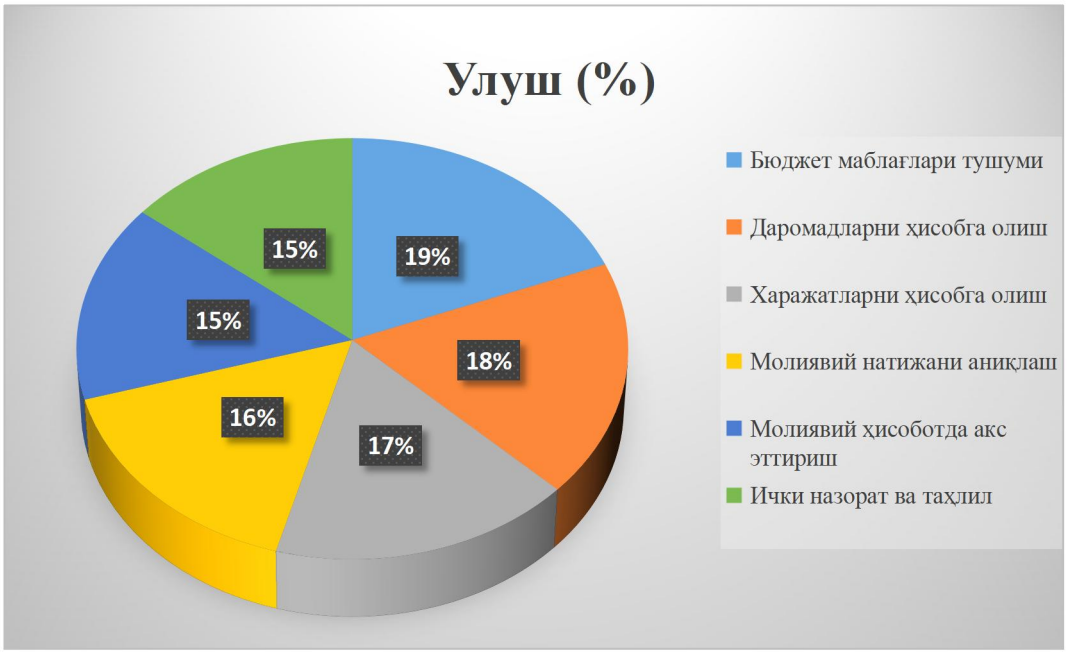
	етарли эмас	кенгайтириш	
Ҳисоб регистрлари	Бош журнал китоби ва ҳисобот шакллари ўртасида қўлда солиштириш кўп вақт олади	Регистрлар ва ҳисобот шаклларини ягона рақамли базага боғлаш	Хатоларни тезкор аниқлаш ва ҳисобот сифатини ошириш
Ички назорат	Назорат асосан ҳисобот даври охирида кучаяди	Ойлик ва чораклик чек-листлар, автоматик огоҳлантиришлар жорий этиш	Йил охирида ёпилмаган субсчётлар ва нотўғри ёзувлар камаяди
Кадрлар малакаси	Янги стандартлар ва ўзгаришлар бўйича амалий кўникма бир хил эмас	Бюджет ҳисоби, Ягона счётлар режаси ва ҳисобот бўйича доимий ўқувлар ташкил этиш	Ҳисоб сиёсатига риоя қилиш ва касбий масъулият ошади
Рақамлаштириш	Маълумотлар таҳлили чекланган, ҳисоботдан бошқарув мақсадида кам фойдаланилади	Дашбордлар, риск индикаторлари ва таҳлилий ҳисоботларни жорий этиш	Бошқарув қарорлари молиявий маълумотларга таянади

Манба: амалдаги меъёрий ҳужжатлар, илмий адабиётлар ва муаллифнинг таҳлилий умумлаштириши асосида тузилди.

Жадвалдан кўриниб турибдики, такомиллаштириш фақат бухгалтерия ёзувларини техник тузатишдан иборат эмас. У ҳисоб сиёсати, ахборот тизимлари, ички назорат, кадрлар малакаси ва бошқарув таҳлилини бир бутун тизим сифатида ривожлантиришни талаб қилади.

Молиявий натижаларни ҳисобга олиш тартибини такомиллаштиришда ҳисоблаш усули элементларидан оқилона фойдаланиш ҳам муҳим. Бюджет ташкилотлари учун касса ижроси кўрсаткичлари аҳамиятли бўлиб қолади, аммо ҳақиқий харажатлар, дебиторлик ва кредиторлик қарзлари, активлар ҳолати ҳам молиявий натижани баҳолашда эътибордан четда қолмаслиги керак.

Тадқиқот натижалари бюджет ташкилотларида молиявий натижалар ҳисобини такомиллаштиришнинг асосий мақсади ҳисоботларни «кўпроқ» тузиш эмас, балки мавжуд маълумотларнинг ишончлилиги, вақтида тақдим этилиши ва бошқарув учун фойдалилигини ошириш эканини кўрсатади.

1-расм. Бюджет ташкилотларида молиявий натижаларни ҳисобга олиш жараёни.
Манба: Муаллиф томонидан тадқиқот мавзуси асосида ишлаб чиқилган.

Ушбу диаграммада бюджет ташкилотларида молиявий натижаларни шакллантириш ва ҳисобга олиш жараёнининг асосий йўналишлари акс эттирилган. Унда бюджет маблағлари тушумини ҳисобга олиш, даромадлар ва харажатларни бухгалтерия ҳисобида акс эттириш, ҳисобот даври якунида молиявий натижани аниқлаш, молиявий ҳисоботларни шакллантириш ҳамда ички назорат ва таҳлилни амалга ошириш босқичлари кўрсатилган. Мазкур жараёнларнинг ўзаро мувофиқ ва тизимли ташкил этилиши бюджет маблағларидан мақсадли ва самарали фойдаланиш, бухгалтерия ҳисоби маълумотларининг ишончлилигини таъминлаш, молиявий назоратни кучайтириш ҳамда бошқарув қарорларини қабул қилиш учун зарур ахборот базасини шакллантиришга хизмат қилади.

ТАКЛИФЛАР:

1. Бюджет ташкилотларида молиявий натижаларни бюджет маблағлари, бюджетдан ташқари маблағлар, тўлов-контракт тушумлари, грантлар ва бошқа манбалар бўйича алоҳида аналитик ҳисобда юритиш амалиётини кучайтириш лозим.

2. Жорий йил молиявий натижа субсчётларини йил охирида якуний молиявий натижа субсчётларига ўтказиш бўйича автоматик назорат механизмини жорий этиш мақсадга мувофиқ.

3. Мемориал ордерлар, Бош журнал китоби, субсчётлар айланмаси ва бюджет ҳисоботи шакллари ўртасида электрон мувофиқлаштириш модулини яратиш зарур.

4. Ҳар чоракда молиявий натижалар бўйича ички назорат чек-листи тузилиб, унда даромадлар, касса харажатлари, ҳақиқий харажатлар, дебиторлик ва кредиторлик қарзлари, активлар ҳаракати ҳамда субсчётлар қолдиғи солиштирилиши керак.

5. Бюджет ташкилотлари бухгалтерлари учун Ягона счётлар режаси, бюджет ҳисоботи шакллари ва молиявий натижаларни ёпиш тартиби бўйича мунтазам амалий семинарлар ташкил этиш лозим.

6. Молиявий натижалар маълумотларидан фақат ҳисобот топшириш учун эмас, балки харажатлар самарадорлиги, смета ижроси, қарздорлик рисклари ва бюджет интизомини баҳолаш учун ҳам фойдаланиш керак.

ХУЛОСА

Бюджет ташкилотларида молиявий натижаларни ҳисобга олиш давлат молиясини бошқариш, бюджет интизомини таъминлаш ва ҳисоботларнинг шаффофлигини оширишда муҳим ўрин тутади. Молиявий натижалар ҳисобини тўғри ташкил этиш бюджет маблағларидан мақсадли фойдаланишни назорат қилиш, бюджетдан ташқари тушумлар самарадорлигини баҳолаш ва раҳбариятга асосланган бошқарув қарорлари қабул қилиш имконини беради.

Тадқиқот шуни кўрсатдики, амалдаги меъёрий база бюджет ташкилотларида молиявий натижаларни ҳисобга олиш учун зарур ҳуқуқий асосни яратади. Бироқ ҳисоб маълумотларини аналитик кесимда деталлаштириш, рақамли интеграция, ички назорат ва ходимлар малакасини ошириш йўналишларида қўшимча такомиллаштириш талаб этилади.

Хулоса қилиб айтганда, бюджет ташкилотларида молиявий натижалар ҳисобини такомиллаштириш ягона счётлар режасига тўлиқ риоя қилиш, ҳисоб регистрлари ва ҳисоботларни ўзаро боғлаш, автоматлаштирилган назоратни кучайтириш ҳамда молиявий ахборотдан бошқарув таҳлилида кенг фойдаланиш орқали амалга оширилиши мумкин.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Ўзбекистон Республикасининг «Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида»ги Қонуни, ЎРҚ-404-сон, 13.04.2016.
2. Ўзбекистон Республикаси Бюджет кодекси. https://lex.uz/mact/-2304138
3. «Бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисоби тўғрисидаги йўриқнома», рўйхат рақами 2169, 22.12.2010
4. «Ўзбекистон Республикаси бюджет ҳисобининг стандарти (2-сонли БҲС) “Ягона счётлар режаси”», рўйхат рақами 3078, 20.10.2018.
5. «Ўзбекистон Республикаси бюджет ҳисоботи тўғрисидаги қоидалар», рўйхат рақами 3124, 18.01.2019.
6. «Бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисоби тўғрисидаги йўриқномага ўзгартиришлар киритиш ҳақида», рўйхат рақами 2169-8, 30.07.2024.
7. Carlin, T. (2005). Debating the impact of accrual accounting and reporting in the public sector. Financial Accountability and Management.
8. Martí, C. (2006). Accrual Budgeting: Accounting Treatment of Key Public Sector Items and Implications for Fiscal Policy. Public Budgeting & Finance.
9. Hodges, R., & Mellett, H. (2003). Reporting public sector financial results. Public Management Review.
10. Flynn, S., Moretti, D., & Cavanagh, J. (2016). Implementing Accrual Accounting in the Public Sector. IMF.
11. van Schaik, F. V. (2021). Reconciliation of budgeting and accounting. Public Money & Management.
12. Setiawan, E., Juanda, A., & Leniwati, D. (2025). Accrual-Based Accountability of Budgeting Realization Report in a Government Institution. Jurnal Ekuisci.